

MONOSTORI IMRE

Elkötelezett érték közvetítés

Fodor András: Megfejtett párhuzamok –
Összegyűjtött esszék II.

Hálásak lehetünk a Gondolat Kiadónak, hogy vállalta s szépen teljesíti Fodor András verseinek, esszéinek, kritikáinak, könyvismertetéseinek, műfordítás-elemzéseinek összegyűjtött kiadását – ez a jelenlegi vaskos kötet az összszorozat negyedik darabja –, s hálásak lehetünk a sorozat szerkesztőjének, az életmű újra számba vevőjének, gondozójának, Fodor Jánosnak; édesapja minden bizonynyal büszke lenne az e kötetbeli szerkesztői teljesítményre is.

Mi sem kézenfekvőbb, mint a szülőföld és a pályakezdés éveinek tükröztetésével kezdeni az összeállítást. Ám ebben a tükröztetésben nemcsak a természetes kronológia (praktikusan is fontos) tiszteletben tartásáról van szó, hanem a költő és esszéíró Fodor András egész életét és munkásságát meghatározó, legalábbis erősen befolyásoló hatásrendszer bemutatásáról. És talán különös: ezeket az élményeket már sokszor hallhattuk-olvashattuk, sőt talán mi magunk is átélhettük Fodor András számtalan utalása, elbeszélése, leírása jóvoltából, mégis újra meg újra elsőrangú élményt jelentenek. Kibontakozik ugyanis egy tisztán átélhető s racionálisan is jól értelmezhető szellemi-érzelmi-intellektuális vonulat, amelynek során megérthetjük: hogyan húzta ezt a tiszta és fogékony lelket és morális alkatot a természeti világ vonzereje más egyéb szépségek: a művészet, a művelődés, az emberi kapcsolatok tartalmassága, embert formáló értékvilága felé. Kaposmérő, Pusztaberény, Lengyeltóti, Buzsák: az utólagos költői-esszéírói felidézések hihetetlen pontossága, részletessége és művészi ereje arra vall, hogy ezek a tájlelkek egyszersmind élményekké is váltak benne. Nemcsak érzelmi, morális, intellektuális, hanem költői-művészi élménnyé. S a természeti, emberi, közösségi élmények mellett megjelentek a szellemi hatóerővé beépülő egyéb élmények: a könyvek – mindenekelőtt a *Biblia* –, a zenék, a filmek s a falusi közösségi kultúra értékei is.

A kaposvári gimnáziumi évek már a megnövekedett szellemi szomjúság éveit voltak: feszült boldogsággal – noha mostoha körülmények között –, mohón nyúl minden, a keze ügyébe kerülő nyomtatott írás után. Majd egyszer csak H. Kovács tanár úr a kezébe adja József Attilát. Aztán a diák Fodor korai verseit – ízes szegedi tájszólással – ekként minősíti: „Röndös kis dolgok. Igazán röndösek. Élvezettel olvastam őket.” De érzékelhetőek voltak a kaposvári „szuntyerben”, illetve a gimnáziumban Kodály, Haydn, Stravinsky, Bartók és Cézanne, Van Gogh, Gauguin meg Egy József munkái, s a szellemük is persze.

A tanítói, tanári pálya egész élete során vonzotta Fodor András. (Miként vasutas édesapja is már jó korán megállapította, hogy a tanári és az orvosi hivatás a legszebb, a legfontosabb.) Azaz mindannak az önmagában felhalmozott és felhalmozódott szellemi energiának a láthatóvá tétele, amely szellemi energiák napról napra, évről évre növekedtek benne. Tanító társakra vágyott elsősorban. Szépen mondja ezzel kapcsolatban: „a Kollégiumon [ez már az Eötvös] kívül igazi atyai barátaim azok lettek, akikben a pedagógus véna is elementáris volt: Németh László, Szervánszky Endre, Vekerdi László...” Ez az átadó-átvevő szereptudat – a tehetség korai megnyilvánulása mellett – nagyon fontos sorsalakító erő Fodor András életében. Gondoljunk csak bele: vajon maga a költészet, egyáltalán az irodalom, a műfordítás – sőt a művészetek bármely formája – nem ezeken a mély emberi ösztönökön alapszik, vajon nem ezekre épül: *megmutatni*, ami bennünk a legfontosabb átadandó érték?

Az Eötvös-kollégiumi évek már egyértelműen a kibontakozás korszakát jelentik. Szinte korlátok nélkül, teljes szabadsággal (még a politikai viharfelhők ellenére is). És változatlanul nagy mohósággal, nem apadó szomjúsággal. Ha volt ebben az országban valaha valódi liberális szellem, az Eötvösben az volt. Klasszikus, tanítandó formákban, nem elhamisítva, nem a visszajára fordítva.

Elhangzott a kötet bemutatóján, a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2015. november 4-én.

Hogy őt magát idézzük újra: „Ilyen volt az előítélet- és dogmaellenességnek, a külső tekintélyt is a belső meggyőződés mérlegén mérő szkepticizmusnak az előgyakorlata, mely lelkiismereti és szellemi szabadságunkat erősítette.” S ez az élményvilág is beleépült személyiségébe: a szabadság, a szolidaritás, a jóra való törekvés etikája, a többre törés serkentő vágya és még számtalan más, a paraszti és a polgári kultúrához tartozó életevidencia és szakmai-művészi életprogram-töredék.

Mi sem bizonyítja fényesebben ezt a közös élményt, elkötelezett értékkeresést és -közvetítést, mint az a – szó szerinti értelemben vehető – páratlan figyelem és törődés, amellyel Fodor András később a magyar költészet szárnypróbálgató tehetségeit (és már befutott jeleseit) figyelte, szemlélte és értékelt. Ennek a hosszú folyamatnak (és költőt próbáló energiaátvitelnek) az irodalmi dokumentumai adják e szóban forgó kötet következő ciklusait. Feltérképezte és termései alapján bemutatta például Magyarország – szó szerint értendő – összes nem budapesti irodalmi műhelyét, alkotóközösségét, bontakozó kezdő tehetségeit: nem kevésszer (sőt feltűnően sokszor) azokat is megemelve, akiből sohasem lett költő. (Ebben az összegyűjtött kötetben többségben vannak a tehetségként fölfedezett, ám azóta költőként eltűntek, ekként névtelenek.) Ezt a különös paradoxont ő tudhatta, ő ismerhette a legjobban. Ám egyáltalán nem valamiféle költőiskolát akart működtetni! Hanem egy igazán fontos jelenségre fölhívni a figyelmet, arra, hogy a költészet, a művészet – bármely, akár csak szerény, de mégis létező formájában és bármelyik zugában az országnak – gazdagabbá teszi az embert s a közösséget. S legalább még egy valamit érzékeltet ezzel az életszemléletével: a nagy költészet majdnem mindig széles, lappangó, de mélyen ható kulturális alapozó közegre épülve jelenik meg s terjed széjjel; az ország számtalan pontján keletkezett apróbb-nagyobb értékek az idők távolában erősítik egymást, talán még össze is érnek s össze is adódhatnak. Szellemükben, létfelfogásukban, felhajtóerejükben s különösen befogadói mivoltukban egészen biztosan. A nemzeti kultúra ugyanis egy és oszthatatlan. S ha ez így van – gondolhatta Fodor András –, nemcsak az elitréteg, a felső „merítés” a fontos, hanem a lentebbi, a távolabbi is, a végek teremtő ereje ugyancsak ide, a nemzeti kultúra körébe tartozik. Ez talán nyilvánvaló. Ám tartok tőle, hogy manapság ezt a szinte már közhelyes igazságot – talán lustaságból, talán érdektelenség miatt, talán a pénzhiányra való hivatkozással, de az is lehet, hogy pusztán az elit-góg miatt – hajlamosak vagyunk elfelejteni vagy figyelmen kívül hagyjuk. Ezt azért is említhetem erős meggyőződéssel, sőt hosszú évek személyes tapasztalatainak birtokában, mert szűkebb pátriám érdeklődő közönsége és a Komárom-Esztergom megyei irodalmi folyóirat, az Új Forrás számos alkalommal élvezhette Fodor András szellemi és gyakorlati segítségét: irodalmi antológiák, elsőkötetesek bemutatói, rendezvények, irodalmi utazások számomra példaadó szereplője, segítője, ha tetszik: őrző jó szelleme volt ő a nyolcvanas évek közepétől haláláig. És leteszi voksát abban a vitában is, amely arról folyt, talán folyik még ma is: vajon mi a feladata az ún. „vidéki” folyóiratoknak, műhelyeknek? Két elvetendő szélsőséget említ ezekben az írásaiban: a „konténeres” szerkesztést, amelynek során a készre csomagolt budapesti árut ki se kell bontani, csak továbbítani; s a másikat: a dilettáns helyi nagyságok állandó szerepeltetését. Nos, ezek helyett ő nem győzte hangsúlyozni a régiószemléletet: a hely legjobb szellemeinek térben és időben akár távoli változatait keresni s a legjobb színvonalon megmutatni. Persze – tudjuk – ez a legnehezebb, ámde a legszebb és leghasznosabb. Ugyanígy gondolkodik a tájegységek kultúrája, irodalmának története vonatkozásában: gyönyörűen körberajzolja, bemutatja, hogy ennek az országnak valamennyi tája gazdag az évszázadok óta ott született irodalom terméseinben. S ezek már szinte helytörténeti tanulmányok ebben a gyűjteményben, a szerző otthonosan és nagy kedvvel mozog Debrecen, Pécs, Békés megye, Kecskemét, Nyíregyháza, Észak-Magyarország, Vas, Somogy, Tolna, Győr-Sopron, Zala... – egyszóval a teljes vidéki Magyarország irodalmi jelenében. „Merthogy kultúra csak régióban dajkálódhat” – mondotta többször. Sőt tovább: „Az ország régiókból áll, s a nagyvilág mindinkább éhezik a jellegzetes régiók kapcsolódási alkalmaira.” „Lehet kételkedni ebben a régimódi bizakodásban – fűzi hozzá más helyütt –, de szerintem az irodalom jövő nagyvárosa sem épülhet csupán imperatori fölényrel kijelölt sugárutakból. Összekötő átjárókra is szükség lesz, különben a kultúra élő szervezete is elmerevedik, műemlékké válik.” S már a nyolcvanas évek közepén arra is figyelmeztetett, hogy „észre kell vennünk a veszélyt, hogy a világ az értelmes és érzékeny fejek valamiféle nagy közös háttérzajba való egybemosása felé halad”. Ez tökéletes megérzés: nézzünk csak körül manapság közeli s távoli környezetünkben!

Persze ne higgyük, hogy Fodor András csakis a régiók irodalmával, irodalmi életével volt elfoglalva, hogy csak ezzel törődött. Szó sincs róla, hiszen ebben az esetben éppen a többféleképpen

megmutatkozó teljesség iránti erős igényének súlyos sérülése következett volna be. Éppen ellenkezőleg: a budapesti irodalmi életnek is ő volt az egyik igen markáns szervezője, éltetője (gondoljunk például a legendássá vált Fészek-estekre, könyv- és folyóirat-szerkesztői működéseire, az írószövetségi irodalomszervező, valamint a könyvtárosi munkájára), ezeken kívül számtalan kritikát, elemzést, esztétikai értékelést írt neves – budapesti és nem budapesti – kortársairól. Azaz szemmel láthatólag a kortárs magyar irodalom és az ebben való részvétel teljességében gondolkodott.

Dicsérnünk kell ennek a szóban forgó, „összegyűjtő” kötetnek a szerkesztőjét azon szemlélet s gyakorlat miatt is, amelynek során Fodor András irodalmi értékvilágának összetevőit és az egyes értéktartományok színeit az egymásból kinövő, táguló körök mintájára szerkeszti meg, mutatja be: az egyes fejezetek, szerkezeti egységek ugyanis ekként vezetnek a hazai régiótól – a nagyvilágig. (De utalhatunk a kötet címére is, ez is valami hasonló gondolati formát sugall: *Megfejtett párhuzamok*.) A kötet – valamivel kisebbik – második fele ugyanis már az európai költészetnek Fodor András általi megközelítéseiről, sok esetben meghódításairól szól. Nem kevésbé érdekesen, nem kevésbé színesen, nem kevésbé tanulságosan, mint a hazai irodalmi meghódításokkal kapcsolatosan. S még valami elhagyhatatlanul ide való megjegyzés: az európai költészetben otthonosan mozgó Fodor András egyértelmű szépséggel és igazsággal hitelesíti a magyarországi régiók irodalmi életét kutató, tehetségeit felkaroló, életüket segítő, törekvéseiket támogató Fodor Andrást.

Világirodalom, műfordítás! Bizonyára kőkemény művészeti (esztétikai és nyelvi) mesterségek ezek. Sokszor hivatkozik erre a műfordító Fodor András. S nála ennek a szakmának, hivatásnak és művészetnek úgyszintén megvannak a sokszor hivatkozott előzményei egészen fiatal korából, például Puskin: *Ruszlán és Ludmila*. Majd később a többi nagy orosz: Nyekraszov, Lermontov, Jeszenyin, Paszternak, Tvardovszkij, Zabolockij; aztán a nagy angolok: Shelley, majd Thomas, Auden, Larkin, Hughes. És a többiek Kelet-Európából: bolgárok (Javorov), lengyelek (Różewicz), szlovákok (Rúfus) és tovább...

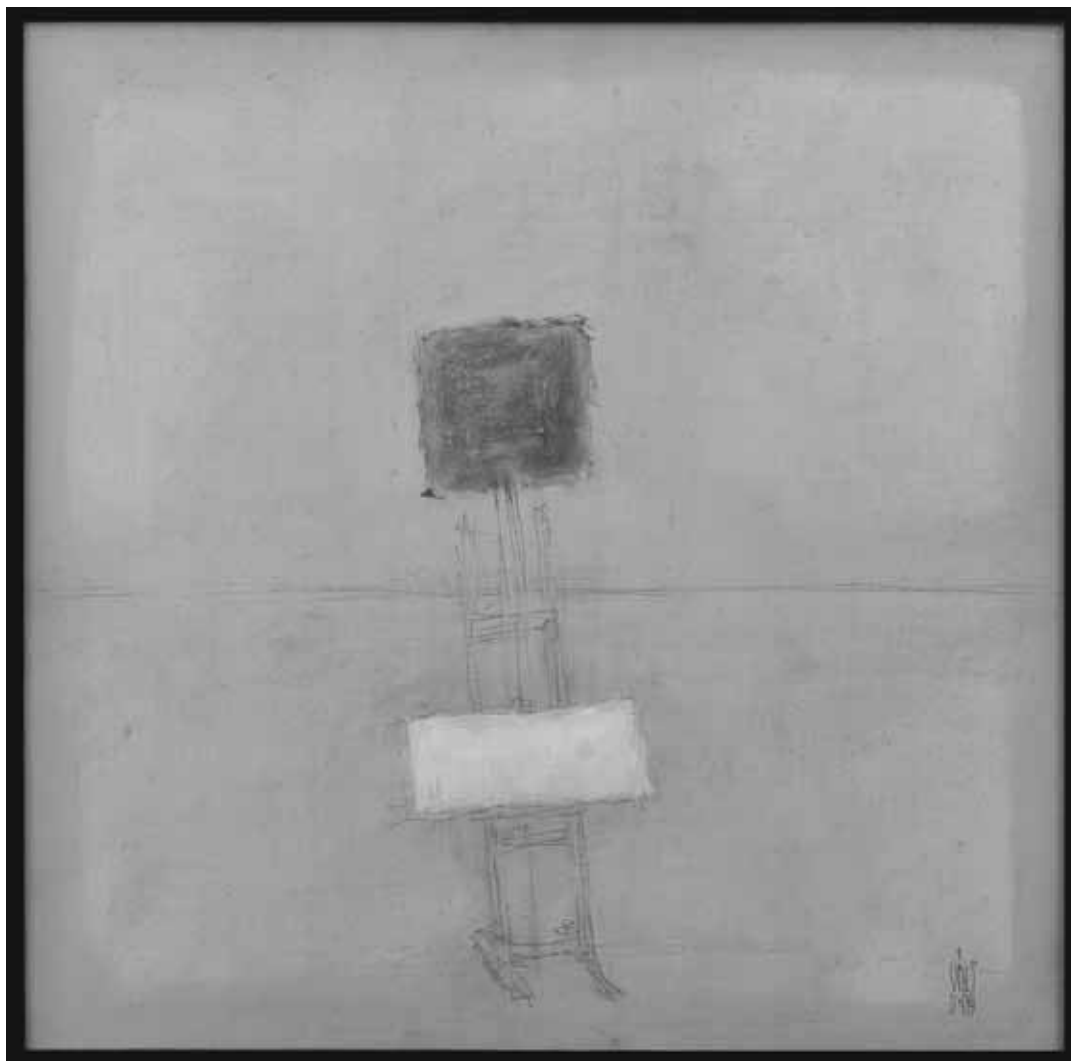
Szokása, jó gyakorlata szerint Fodor András műhelyt formál egy-egy megismert európai költőtársa költészetének bemutatása, elemzése, értékelése köré. Műhelytanulmányok sorozata alakult ki ekképpen – igen élvezetes, nemritkán bravúros nyelvi környezetben, mindemellett irodalomtörténetileg is sokat s maradandót kívánt adni. Verselemzéseit számos esztétikai kérdést érintenek. Az egymás mellé helyezett fordításvariációk nemegyszer csillogóan szellemesek. S közben beúszik még ide, a versek közé legalább két testvérműzsa ajándéka: a képzőművészet (látomásosság) és az úgyszintén költészeti evidencia: a zene. A vers zenéje. Komoly irodalomtörténeti stúdiumok nyomát és eredményét látjuk egy-egy kedves költője portréjának felvázolása közben: nyomába ered (nemegyszer mint oknyomozó utazó konkrétan is) valamelyik költőtársa vagy -elődje mindennapi életének (esetlegesen a temetőlátogatást sem iktatva ki), hiszen – mint tudjuk – a megértés alapfeltétele a megismerés. Fodor András – itt is – szenvedélyes érdeklődő s szenvedélyes megértő és értő kíván lenni. Hiszen aggályos mérlegeléssel ügyel például arra, hogy ne egészen saját magát írja bele fordításaiba. Legalábbis ne elsődlegesen. Hanem minden ízében a választott költőjét, az ő gondolkodását, az ő kultúráját s természetesen az ő anyanyelvének sajátos ízeit, ritmusát, atmoszféráját elevenítse meg, adja vissza. A legnagyobbaknak is próbatétele s nagy diadala a jó műfordítás (mondhatjuk, hogy egyenértékű, vagy ez nem létezik? – ebben Fodor András nem foglal állást), ezt a sugallatot ő maga is érvényesnek tartja.

Az igazán elmélyült stúdiumok az ő számára is a verselemzések. Egy-egy kiválasztott idegen költő egy-egy műalkotását elemzi, önmaga és az olvasó számára; tegyük hozzá, hogy a színvonalas műfordítói munka el sem képzelhető e műhelymunka nélkül. Egy-egy vers munkába vételével, tartalmának kibontásával, gondolati, érzelmi és esztétikai értékeinek föltárásával, majd rendszerezésével jut el a választott nagy idegen végül ismerőssé tételének fázisáig. Egy-egy eredeti versén keresztül a külhoni költő művei egészének az atmoszféráját és jelentőségét is érzékeltetve. Közbe-közbe utal magyar példákra, közismert magyar költői és költészeti jelenségekre, párhuzamokra, illetve hiányokra. Csak egyetlen példa: a lengyel Różewicz lírájával kapcsolatban megjegyzi, hogy „a kortárs magyar líra palettájából nehéz kikeverni ezt a színeképet. Saját leleményen kívül olyan, sokszor egymástól elütő ars poeticákból kellett merítenem, mint amilyen Csorba Győző szűkszavú komorsága, Weöres Sándor, Tandori Dezső frivolan köznapi hangpróbái, Ladányi Mihály illúziótlan groteszkjei vagy a kései Pilinszky »Szálkák«-nak nevezett töredékei.” Lám csak, a jó műfordítás igencsak komplex tevékenység!

Az esszékötet utolsó ciklusa szemléletes címet kapott: *Mások fényében láttam*. A jelzés, az utalás megfejtése nem nehéz: Fodor András ugyanis még egyet csavar az idegen (azaz nem magyar) költők és a műfordítás bemutatásának izgalmain: bevonja az értelmezésekbe más magyar műfordító társak gondolkodását, gyakorlatát és konkrét példáit. Azaz műfordítás-kritikusi szerepkörben lép elénk, bőségesen kifejezésre juttatva műfordítás-elméleti gondolatait és kritikáit. Nagyon szép például az *Anyegin* három (főképpen Bérczy Károly és Áprily Lajos) magyar fordításának összevetése számos eredeti orosz verssor, fordulat közlésével: íme, ezt ekként magyarította, költötte újra Bérczy, s ekként Áprily. (Az érdeklődő költőtárs vagy az egyszerű olvasó – mondani sem kell – újfent el van kényeztetve.) S tovább: még sok-sok költészetesztétikai szépség, érték következik ebben a kötetben; nem magyar nagy költők magyar nyelven a legjobb kortárs magyar műfordítók (Rab Zsuzsa, Lator László, Kálnoky László, Képes Géza, Orbán Ottó, Rába György, Csorba Győző, Garai Gábor és mások) tolmácsolásában, nemegyszer művészetpszichológiai mélységekig hatolva.

Fodor Andrásnak e kötetzáró ciklusként közölt írásaiban ugyanazzal a szeretetre méltó figyelemességgel közelít a jeles, nagy nevű magyar kollégák – nemegyszer versenytársak – művészi teljesítményeihez, azoknak részleteihez, miként láthattuk azt e kötet kezdeti ciklusaiban a jóval kevésbé ismert, avagy a teljesen ismeretlen pályakezdők munkáihoz. Ez az azonos intenzitású odafordulás, ez a „bánásmód”, ez a figyelemesség jóval több, mint magára rótt tanári vagy támogatói-gyámolítói szerep, esetleg kötelesség: ebben a figyelemben és gondosságban az ő eredendő emberi habitusa van jelen, ő ilyen. Valahogyan, valamiért szereti az embereket, szereti a költészetet, a művészeteket, szereti magyarságát, s szereti a nem magyarokat is.

Van tehát mit ellesnünk s – ha tudjuk – megtanulnunk tőle. (*Gondolat*, 2015)

VÁLI DEZSŐ, Gyámolatlan műterem, 2009